

## กษัตริย์ในอุดมคติตามแนวคิดในมหาภารตะและรามายณะที่ปรากฏในจารึกแม่บุญ ตะวันออกและจารึกแปรรูปของพระเจ้าราเชนทรวรมันที่ 2

Ideal king from the concepts of Mahabharata and Ramayana in The East Mebon and  
Pre Rup Inscriptions of King Rajendravarmā II

พระมหากวีศักดิ์ ญาณกวี (วาปีกุลเศรษฐ์)<sup>1</sup>

Phramaha Kaweesak Nanakavi (Wapeekunlaset)

Received: July 21, 2019

Revised: October 16, 2019

Accepted: December 27, 2019

### บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะความเป็นกษัตริย์ในอุดมคติตามแนวคิดในมหาภารตะและรามายณะที่ปรากฏในจารึกแม่บุญตะวันออกและจารึกแปรรูปของพระเจ้าราเชนทรวรมันที่ 2 โดยศึกษาจากเนื้อหาที่กวีได้ใช้ตัวละครจากมหาภารตะและรามายณะเพื่อเปรียบเทียบกับพระเจ้าราเชนทรวรมันที่ 2 ว่าสะท้อนความเป็นกษัตริย์ในอุดมคติด้านใดบ้าง ผลการศึกษาพบว่า เนื้อความในจารึกทั้งสองหลักที่กวีนำตัวละครจากมหาภารตะและรามายณะมาเปรียบเทียบกับพระเจ้าราเชนทรวรมันที่ 2 นั้นสะท้อนให้เห็นลักษณะเด่น 3 ด้าน คือ (1) ความเป็นกษัตริย์นักรบ (2) ความเป็นกษัตริย์นักปกครอง และ (3) ความเป็นกษัตริย์ผู้ทรงธรรม อันแสดงให้เห็นถึงลักษณะความเป็นกษัตริย์ในอุดมคติตามแนวคิดในมหาภารตะและรามายณะ ซึ่งอาจเกิดจากบริบทด้านเมืองหรือการสงครามในสมัยพระเจ้าราเชนทรวรมันที่ 2 กวีจึงอ้างอิงตัวละครจากวรรณคดีทั้งสองเรื่องที่มุ่งเน้นการรบเพื่อเสริมสร้างภาพลักษณ์อันสูงส่งให้แก่สถาบันกษัตริย์

**คำสำคัญ:** กษัตริย์ในอุดมคติ, จารึกแม่บุญตะวันออก, จารึกแปรรูป, มหาภารตะ, รามายณะ

<sup>1</sup> คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร; Faculty of Archaeology, Silpakorn University.

## Abstract

This article aims to study the Ideal king's features from the concepts of Mahabharata and Ramayana, which appear in the East Mebon and Pre Rup inscriptions of King Rajendravarman II, by studying the contents that the poet uses the characters in Mahabharata and Ramayana to compare the King Rajendravarman II, what kind of ideal king's are reflected? The result of study shows the contents, which the poet compares the characters in Mahabharata and Ramayana with King Rajendravarman II, reflect the important 3 features: (1) the warrior; (2) the magistrate; and (3) the kingship under Dharma; which show the Ideal king's features from the concepts of Mahabharata and Ramayana. This may be due to the political and martial context in the reign of King Rajendravarman II. The poet referred to the characters in both literatures, which focus on the battle, to enhance the noble image of the monarchy.

**Keywords:** Ideal king, The East Mebon inscription, The Pre Rup inscription, Mahabharata, Ramayana

## บทนำ

มหาภารตะและรามายณะเป็นคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ของชาวอินเดีย มีคุณค่าในฐานะแหล่งบันทึกปรัชญา ศาสนา ความคิด ความเชื่อตามคติศาสนาพราหมณ์อย่างเข้มข้น (นิพัทธ์ แยมเดช, 2559) มหาภารตะมีเนื้อหาที่ซับซ้อน มุ่งเน้นไปที่การทำสงครามระหว่างพี่น้องสองตระกูล แต่ก็แฝงไว้ซึ่งหลักปรัชญาของอินเดียและศาสตร์ต่าง ๆ ในโลก ถึงกับมีผู้กล่าวว่า เรื่องใดที่ไม่มีปรากฏในมหาภารตะ เรื่องนั้นก็ไม่มีปรากฏในที่อื่นใด ส่วนรามายณะเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับการทำสงครามระหว่างฝ่ายพระรามและราวีณะ (ยักษ์) และกล่าวสรรเสริญวีรบุรุษคือพระราม โดยรวมทั้งสองเรื่องนี้ที่มักถูกกล่าวถึงในเรื่องการศึกษาสงคราม และเล่าเรื่องวีรบุรุษนักรบผู้กล้ากล้าหาญ

มหาภารตะและรามายณะมีอิทธิพลต่อประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มาอย่างช้านาน คงจะมาถึงดินแดนภาคตะวันออกเฉียงใต้ในราวพุทธศตวรรษที่ 12 (จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา, 2561) จากหลักฐานคือ จารึกเวียลกันเทล (Veal Kantel Inscription) ที่แต่งเป็นฉันทภาษาสันสกฤต ในสมัยพระเจ้าวรมันที่ 1 ซึ่งกล่าวถึงการถวายคัมภีร์รามายณะ คัมภีร์มหาภารตะ และคัมภีร์ปุราณะ

และกล่าวถึงการสวดคัมภีร์เหล่านี้ทุกวัน (Majumdar, 1953) แสดงให้เห็นว่าวรรณคดีทั้งสองเรื่องนี้ นอกจากจะอยู่ในฐานะวรรณคดีชั้นยอดแล้วยังอยู่ในฐานะคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนาด้วย และ นอกจากจะเผยแพร่เข้ามาในรูปแบบวรรณคดีแล้วยังมีอิทธิพลต่อรูปแบบสถาปัตยกรรมหรือ ประติมากรรม เช่น ทับหลัง ภาพสลักเล่าเรื่อง อีกด้วย แสดงให้เห็นว่าในช่วงสมัยนั้นราชสำนักเขมร คงจะรู้จักวรรณคดีทั้งสองเรื่องนี้เป็นอย่างดี รายชื่อตัวละครจากมหาภารตะและรามายณะก็ปรากฏ ในจารึกภาษาสันสกฤตของอาณาจักรเขมรโบราณเป็นจำนวนมาก (นิพัทธ์ แยมเดช, 2558) ตัวละคร บางตัวถูกนำไปใช้เพื่อสรรเสริญพระมหากษัตริย์ (Kaunteya, 2019) แสดงให้เห็นว่ากวีผู้ประพันธ์มี ความรอบรู้ในวรรณคดีอินเดียเป็นอย่างดีจึงมักสอดแทรกเนื้อหาจากวรรณคดีหรือใช้ลีลาการ ประพันธ์แบบกวีนิพนธ์อินเดีย เช่น จารึกหันไชย (Han Chei Inscription) ของพระเจ้าจวรมันที่ 2 ซึ่งเป็นจารึกภาษาสันสกฤตที่มีความยาวที่สุดในสมัยก่อนเมืองพระนคร มีลีลาการแต่งคล้ายกันกับ กวีนิพนธ์เรื่องรฆวงศ์ ของกาลิทาส (จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา และอุเทน วงศ์สถิตย์, 2557) โดยเฉพาะจารึกแม่บุญตะวันออกและจารึกแปรรูป ในรัชสมัยของพระเจ้าราเชนทรวรมันที่ 2 (พ.ศ. 1487 - 1511) เนื้อหาในจารึกทั้งสองหลักถูกประพันธ์เป็นฉันทภาษาสันสกฤตมากกว่าสองร้อย โสลก มีลีลาการประพันธ์แบบกวีนิพนธ์ (Kavya style) (Sharan, 1981) ซึ่งเนื้อหาบางโคลงของ จารึกแม่บุญตะวันออกก็ทำให้นึกถึงเรื่องรฆวงศ์ ของกาลิทาส (Kaunteya, 2019) เนื้อหาในจารึกทั้งสองหลักนี้จึงดงามด้วยบทอุปมาอุปไมยที่หลากหลาย และมีความหมายที่ไพเราะจับใจ ซึ่งกวี ผู้ประพันธ์ได้ใช้ตัวละครจากมหาภารตะหรือรามายณะจำนวนมากเพื่อใช้สรรเสริญยกย่องพระเกียรติ ของพระเจ้าราเชนทรวรมันที่ 2

ดังนั้น จึงเป็นที่น่าสนใจว่ากวีนำตัวละครจากมหากาพย์ทั้งสองเรื่องนี้มาเปรียบกับพระ เจ้าราเชนทรวรมันที่ 2 เพื่อสรรเสริญยกย่องพระเกียรติตามแนวคิดจากมหาภารตะและรามายณะ อย่างไร แม้การสรรเสริญพระเกียรติอาจจะมองว่าเป็นการกล่าวเกินจริงก็ตาม แต่ถึงกระนั้นก็ปฏิเสธ ไม่ได้ว่าสารัตถะของเนื้อหาในจารึกก็แฝงแนวคิดหรือสะท้อนภาพลักษณ์ของกษัตริย์ในอุดมคติเอาไว้ ด้วย อนึ่ง ผู้เขียนศึกษาคำแปลจารึกทั้งสองหลักนี้จาก “จารึกปราสาทแปรรูป” ของชะเอม แก้ว คล้าย (2543) และงานวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์จารึกแม่บุญตะวันออก” ของพระมหา ปราโมทย์ แก้วนา (2558) โดยจะอ้างถึงเฉพาะคำแปลภาษาไทยเท่านั้น แต่ทั้งนี้โคลงใดที่ผู้เขียนมี มุมมองที่แตกต่างจากคำแปลเดิมและได้แปลใหม่ ผู้เขียนจะกล่าวไว้ในขลิตหลังคำแปลนั้น

## ภูมิหลังพระราชประวัติของพระเจ้าราชนทรวรมันที่ 2

พระเจ้าราชนทรวรมันที่ 2 ครองราชย์ ในช่วงปี พ.ศ. 1487 - 1511 พระองค์ทรงเป็นพระราชโอรสของพระนางมเหษณทรวดีผู้เป็นพระชนิษฐาองค์หนึ่งของพระเจ้าโยศวรมันที่ 1 และราชบิดาคือพระเจ้ามเหษณทรวรมันแห่งเมืองกบปุระผู้สืบเชื้อสายมาจากราชวงศ์กบปุระแห่งเจนละบก (อุไรศรี วรศริน, 2545)

ก่อนการขึ้นครองราชย์ของพระเจ้าราชนทรวรมันที่ 2 เมืองหลวงของเขมรโบราณตั้งอยู่ที่เมืองเกาะแกร์ (โฉก ครครยร์) มีกษัตริย์ครองราชย์คือ พระเจ้าชัยวรมันที่ 4 และพระเจ้าหรรษวรมันที่ 2 เป็นเวลาเกือบ 20 ปี เมื่อพระเจ้าหรรษวรมันที่ 2 ได้เสด็จสวรรคตหลังจากครองราชย์ได้เพียง 2 ปี ผู้ที่ครองราชย์ต่อมาก็คือ พระเจ้าราชนทรวรมันที่ 2 พระองค์จึงได้ย้ายเมืองหลวงจากเกาะแกร์ (โฉก ครครยร์) มาที่เมืองยโสธรปุระที่ถูกทิ้งร้างไป พร้อมทั้งได้อัญเชิญเทวราชกลับมาด้วย (สุภัทรดิศ ดิศกุล, 2560) และได้สถาปนาขึ้นเป็นกษัตริย์ในปี พ.ศ. 1487 จากนั้นพระองค์ทรงได้ให้บูรณปฏิสังขรณ์ปราสาทปักษีจำกรงซึ่งสร้างไว้ตั้งแต่รัชกาลก่อน ๆ ให้แล้วเสร็จ พร้อมทั้งโปรดให้สร้างปราสาทแม่บุญตะวันออกไว้กลางบารายตะวันออก (ยโสธรตฎากะ) ที่พระเจ้าโยศวรมันได้สร้างไว้ตั้งแต่รัชกาลของพระองค์ ก็เพื่อแสดงถึงความชอบธรรมและสิทธิของพระองค์ในการขึ้นครองราชย์ว่ามีความสัมพันธ์ทางสายโลหิตกับพระเจ้าโยศวรมัน และเป็นธรรมเนียมที่พระมหากษัตริย์ในสมัยนั้นจะทรงให้สร้างศาสนสถานดังบุรพกษัตริย์ได้ทรงทำมา จากนั้นได้โปรดให้สร้างปราสาทแปรรูป เป็นศาสนสถานประจำรัชกาล และระบบสาธารณูปโภคสำหรับประชาชนคือสระสงฆ์ ที่ตั้งอยู่ข้างปราสาทบัตซุม ในช่วงปลายรัชกาล พระเจ้าราชนทรวรมันที่ 2 ได้ทำการรบพุ่งกับอาณาจักรจามปาและได้รับชัยชนะ เมื่อเสด็จสวรรคตใน พ.ศ. 1511 ทรงได้รับสมญานามภายหลังการสวรรคตว่า “ศิวิ-โลก”

## ภูมิหลังของจารึกแม่บุญตะวันออกและจารึกปราสาทแปรรูป

จารึกแม่บุญตะวันออก (K. 528) เป็นจารึกภาษาสันสกฤต จารด้วยอักษรขอมโบราณ พุทธศตวรรษที่ 15 บนศิลาประเภหินทรายขนาดใหญ่คล้ายใบเสมา สูง 1.70 เมตร กว้าง 1.20 เมตร หนา 0.13 เมตร พบที่ปราสาทแม่บุญตะวันออก จังหวัดเสียมเรียบ ประเทศกัมพูชา โดย M. Marchal ในเดือนตุลาคม ค.ศ. 1992 (Sharan, 1981) ปัจจุบันเก็บรักษาที่สถาบันอภิรักษ์สถานอังกฤษ

ข้อความในจารึกมีทั้งหมด 2 ด้าน ด้านที่ 1 มี 57 บรรทัด จำนวนฉันทภาษาสันสกฤต 103 โศลก ด้านที่ 2 มี 58 บรรทัด จำนวนฉันทภาษาสันสกฤต 115 โศลก รวมทั้งสองด้านมีจารึก

115 บรรทัด จำนวนฉันท 218 โสลก มีเนื้อความค่อนข้างสมบูรณ์ แม้จะขาดหายไปบ้างเล็กน้อย แต่ก็ไม่ถึงกับทำให้เสียเนื้อความ

โครงสร้างของเนื้อหา โสลกที่ 1 - 7 เป็นบทปณามพจน์ แสดงความนอบน้อมบูชาและสดุดีเทพในศาสนาพราหมณ์ เช่น พระศิวะ พระพรหม พระวิष्ณุ โสลกที่ 8 - 12 กล่าวอ้างถึงความชอบธรรมในการขึ้นครองราชย์และสายสกุลของพระเจ้าราเชนทรวรมันที่ 2 โสลกที่ 13 - 200 เป็นการกล่าวสรรเสริญยอพระเกียรติของพระเจ้าราเชนทรวรมันที่ 2 โดยพรรณาถึงคุณลักษณะที่ดี ความเก่งกาจกล้าหาญ ทรงประกอบด้วยวิชาความรู้ต่าง ๆ ประกอบด้วยคุณธรรม และการทำสงครามมีชัยชนะเหนือจัมปา โสลกที่ 201 - 218 กล่าวถึงการถวายเครื่องใช้สอยแด่เทพเจ้า การสร้างคิปลิงค์ และประดิษฐานรูปเคารพต่าง ๆ (พระมหาปราโมทย์ แก้วนา, 2558)

ส่วนจารึกแปรรูป (K. 806) เป็นจารึกภาษาสันสกฤต จารด้วยอักษรขอมโบราณพุทธศตวรรษที่ 15 บนศิลาประเภหินทรายขนาดใหญ่ สูง 2.21 เมตร กว้าง 1.34 เมตร หนา 0.20 เมตร พบที่ปราสาทแปรรูป จังหวัดเสียมเรียบ ประเทศกัมพูชา ในวันที่ 23 เดือนตุลาคม ค.ศ. 1934 ปัจจุบันเก็บรักษาที่สถาบันอภีรักษ์สถานอังกฤษ ข้อความในจารึกมีทั้งหมด 2 ด้าน ๆ ละ 66 บรรทัด จัดเป็นฉันทภาษาสันสกฤตได้ทั้งหมด 298 โสลก (Sharan, 1981)

โครงสร้างของเนื้อหา โสลกที่ 1 - 5 เป็นบทปณามพจน์ แสดงความนอบน้อมบูชาและสดุดีเทพในศาสนาพราหมณ์ เช่น พระศิวะ พระพรหม พระวิष्ณุ โสลกที่ 6 - 17 เล่าประวัติสายสกุลของพระเจ้าราเชนทรวรมันที่ 2 โสลกที่ 18 - 276 บรรยายถึงพระราชอำนาจ การรบ และพระราชกรณียกิจต่าง ๆ โสลกที่ 277 - 298 บรรยายถึงการประดิษฐานคิปลิงค์และรูปเคารพในศาสนาพราหมณ์ต่าง ๆ โดยช่วงท้ายเป็นการแสดงโอวาทานุสาสนี (พระมหาปราโมทย์ แก้วนา, 2558, หน้า 27) จากโครงสร้างของเนื้อหาในจารึกทั้งสองหลักจะเห็นได้ว่าเป็นจารึกที่มีเนื้อหายาวและมีลักษณะคล้ายคลึงกัน โดยมีความพิเศษที่กวีผู้ประพันธ์ได้กล่าวสรรเสริญยกย่องพระเจ้าราเชนทรวรมันที่ 2 ในรูปแบบต่าง ๆ แต่สิ่งหนึ่งที่น่าสนใจคือรูปแบบการประพันธ์ที่มีลักษณะโดดเด่นโดยใช้อุปมาอุปไมย กล่าวคือนำตัวละครจากมหากาพย์มหาภารตะและรามายณะมาเปรียบเทียบกับพระเจ้าราเชนทรวรมันที่ 2 ในด้านต่าง ๆ

## ตัวละครจากมหาภารตะและรามายณะ: ภาพสะท้อนกษัตริย์ในอุดมคติของพระเจ้าราเชนทรวรมันที่ 2

อุดมคติของคนอินเดียเชื่อว่าจักรพรรดิแห่งสากลจักรวาลจะปรากฏตัวขึ้นมาเพื่อพิชิตทั้งชมพูทวีปและปกครองแผ่นดินให้เกิดความมั่งคั่งและเที่ยงธรรม เช่น ยุธิษฐิระ ในมหาภารตะ และ

พระราม ในรามายณะ โดยองค์จักรพรรดิแห่งสากลจักรวาลกลายเป็นบุคคลาธิฐานด้วยอำนาจแห่งเทพ จึงเป็นผู้มีสถานะสูงส่งเป็นกึ่งเทพ แนวคิดเช่นนี้กลายเป็นแรงบันดาลใจให้แก่ผู้ปกครองยุคหลังที่มีความทะเยอทะยาน ดังนั้น ผู้ปกครองยุคหลังจึงมักอ้างแนวคิดเรื่องจักรพรรดิแห่งสากลจักรวาลเพื่อใช้ในการปกครองบ้านเมือง (Basham, A.L. แปลโดย กาญจน์ ละอองศรี, 2559) ทำให้ประชาชนเกิดความยำเกรงต่อกษัตริย์ผู้เปรียบได้กับเทพที่คอยบันดาลสุขหรือทุกข์ เมื่อศาสนาฮินดูจากอินเดียเข้ามาในอาณาจักรเขมรโบราณ แนวคิดดังกล่าวนี้ก็ถูกนำมาใช้กับกษัตริย์เขมรโบราณด้วย โดยทำให้กษัตริย์เป็นทิพภาวะ (ความเป็นเทพ) จากการประกอบพิธีของพราหมณ์ในราชสำนัก อนึ่ง วรรณคดีที่สำคัญ เช่น มหาภารตะและรามายณะ ก็กลายเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการสนับสนุนทิพภาวะและบทบาทด้านต่าง ๆ ของกษัตริย์ (อภิรักษ์ สงเคราะห์, 2544) คำกล่าวสรรเสริญในจารึกจึงมักอ้างถึงชื่อเทพหรือตัวละครในวรรณคดีสำคัญเพื่อยืนยันแนวคิดความเป็นสมมติเทพของเหล่ากษัตริย์ ซึ่งเป็นรากฐานในการสร้างสถาบันกษัตริย์เขมรโบราณ โดยแนวความคิดเช่นนี้ ไม่เพียงแต่สรรเสริญสถานะของกษัตริย์ที่ถูกต้องตามกฎหมายเท่านั้น แต่อาจใช้เป็นข้ออ้างในการแย่งชิงบัลลังก์ได้เช่นกัน (อภิรักษ์ สงเคราะห์, 2544, หน้า 72) แนวคิดของวรรณคดีทั้งสองเรื่องที่มีนัยในการทำสงคราม แสดงหน้าที่ของวรรณะกษัตริย์ ตลอดถึงความเป็นกษัตริย์ในอุดมคติของคนอินเดีย จึงกลายเป็นบรรทัดฐานของความเป็นกษัตริย์ในอุดมคติของอาณาจักรเขมรโบราณ

สิ่งที่สำคัญที่สุดของการเป็นกษัตริย์ที่ดีหรือกษัตริย์ในอุดมคตินั้น คือการเป็นผู้นำที่มีความรู้ในศาสตร์ต่าง ๆ เพื่อใช้บริหารปกครองบ้านเมืองให้ผ่านพ้นวิกฤติเหตุการณ์ได้อย่างสงบสุข (มัทนียา มาลาทอง, 2557) ดังนั้น องค์ประกอบสำคัญที่จะขาดไม่ได้สำหรับจารึกสฤติพระเกียรติ กษัตริย์คือการบรรยายเหตุการณ์พระราชกรณียกิจทั้งการสงคราม การปกครอง และการศาสนา ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่ผสมผสานกันในเรื่องจารึกสฤติ กษัตริย์ (นิพัทธ์ แยมเดช, 2559ก) เพราะในคัมภีร์ไถตติริยะอุปนิษัท กล่าวไว้ชัดเจนว่าหน้าที่หลักของพระราชาคือทำสงคราม ดังความว่า “ชนเหล่าใดไม่มีพระราชา ชนเหล่านั้นทำสงครามไม่ได้” (มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์, 2547) คัมภีร์ธรรมศาสตร์ ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่วาดด้วยเรื่องการปกครองของพระราชารับว่า “หน้าที่ที่สำคัญที่สุดของพระราชาคือ การปกป้องคุ้มครองราษฎร ด้วยเหตุนี้จึงเรียกพระราชาว่า “นฤป” ผู้ปกครองคุ้มครองปวงชน “อุปาล” ผู้ปกป้องคุ้มครองโลก” (มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์, 2560) และในมหาภารตะ ก็กล่าวว่า “พระราชาต้องดูแลราษฎรให้อยู่ในศีลธรรม” และในรามายณะ กล่าวว่า “พระราชาที่แท้จริงคือ “ธรรมาตมน์” (ผู้มีธรรมะเป็นอาตมน์) คือต้องรักษาดำรงระเบียบของสังคม สังคม บรรทัดฐาน และความยุติธรรม ราชธรรมคือธรรมะของพระราชาจึงประเสริฐยิ่งกว่าธรรมะทั้งปวง” (มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์, 2560)

จากเนื้อหาในจารึกแม่บุญตะวันออกและจารึกแปรรูปที่กวีได้นำตัวละครในมหากาตะและรามายณะมาเปรียบเทียบกับคุณลักษณะของพระเจ้าราเชนทรวรมันที่ 2 นั้นก็ได้สะท้อนให้เห็นความเป็นกษัตริย์ในอุดมคติใน 3 ลักษณะ คือ (1) ความเป็นกษัตริย์นักรบ (2) ความเป็นกษัตริย์นักปกครอง (3) ความเป็นกษัตริย์ผู้ทรงธรรม ดังนี้

### 1. ความเป็นกษัตริย์นักรบ

เนื่องจากการขึ้นครองราชย์ในช่วงแรกของพระเจ้าราเชนทรวรมันที่ 2 อาจจะไม่ได้รับการยอมรับอย่างเป็นทางการเป็นเอกฉันท์ จึงอาจเป็นไปได้ที่พระองค์จะต้องทรงทำการปราบปรามกบฏภายในประเทศ (สุภัทรดิศ ดิศกุล, 2532) รวมถึงการทำสงครามกับชนชาติจาม (จัมปา) แล้วได้รับชัยชนะ ดังข้อความในจารึกบัตซุมว่า “พระรค์มีของพระองค์ได้เฝ้าผลาญราชาอาณาจักรของศัตรูเริ่มต้นด้วยประเทศจัมปา” (สุภัทรดิศ ดิศกุล, 2560) กวีจึงได้ใช้ตัวละครจากมหากาตะและรามายณะในการเปรียบดังนี้

#### 1.1 ภาพสะท้อนจากตัวละครในมหากาตะ

จารึกแปรรูป โศลกที่ 83 ได้บรรยายฉากในสนามรบของพระเจ้าราเชนทรวรมันไว้อย่างละเอียด โดยเปรียบกับตัวละครฝ่ายปามทพจากมหากาตะว่า “พระองค์ได้ต่อสู้กับศัตรูผู้เป็นดุจพิษมะถูกฆ่าตายด้วยดาบอันคมของอรชุน พระองค์เป็นเหมือนยุธิษฐิระในสงครามที่สว่างด้วยแสงอาทิตย์ ปานประหนึ่งภิมะทำลายขาที่ลำสันของทुरโยธนะ จึงปรากฏพระนามว่า อชาตศัตรู” (ชะเอม แก้วคล้าย, 2543) ในโศลกนี้ กวีเปรียบพระองค์ว่าเป็นยุธิษฐิระ ภิมะ และอรชุน โดยเปรียบกับฉากที่อรชุนได้ระดมยิงธนูใส่ภิมะไปทั่วร่าง และภิมะที่ใช้กระบองทุบที่ต้นขาของทुरโยธนะ เพื่อแสดงว่าพระเจ้าราเชนทรวรมันเป็นกษัตริย์ผู้เชี่ยวชาญในการรบอย่างแท้จริง แม้แต่ผู้ใดก็ไม่อาจเอาชนะพระองค์ได้ (อชาตศัตรู) จึงอาจสันนิษฐานได้ว่า พระองค์อาจจะไม่เคยพ่ายแพ้ในการทำสงคราม และอาจสันนิษฐานได้ว่า พระองค์ทรงเป็นผู้มีพระปรีชาสามารถในศิลปะวิทยาการเชี่ยวชาญในการใช้อาวุธอย่างหลากหลาย สอดคล้องกับข้อความที่ปรากฏในจารึกแปรรูป โศลกที่ 22 ว่า “คำสรรเสริญเรื่องความเชี่ยวชาญด้านอาวุธของพระองค์ได้สร้างความยินดีแก่หมู่และใจ (ของบุคคล) ในโลก ส่วนคำติเตียนอันยิ่งใหญ่ของธณูชยะ (อรชุน) ที่เคยได้ยินมา ก็ยังได้ยินซ้ำอีกแม้ในขณะนี้” (ชะเอม แก้วคล้าย, 2543) และกิตติศัพท์ของพระองค์ที่แผ่ไปตลอดอาณาบริเวณโดยรอบประเทศที่คิดเป็นศัตรูย่อมหวาดหวั่นเกรงกลัวพระองค์ จนไม่มีแม้แต่ประเทศไหนที่คิดจะเป็นศัตรู โดยกวีเปรียบพระองค์ว่าเป็นดุจอรชุนผู้สังหารภิมะ ดังข้อความที่ปรากฏในจารึกแปรรูป โศลกที่ 131 ว่า “ความภูมิใจของพระองค์ ได้ทำลายความภูมิใจของศัตรูที่ยังไม่เกิดและไม่เป็นที่รู้จักเป็นนิรันดร์ ที่กำลังจะเกิด ดุจอรชุนผู้เป็นบุตรร่วมอุทรเกิดจากนางกุนตีได้ฆ่าภิมะ ณะนั้น” (ชะเอม แก้ว

คล้าย, 2543) รวมถึงกล่าวสรรเสริญความสมบูรณ์แบบของพระองค์ว่าเป็นผู้ที่เหนือกว่าอรชุน ดังข้อความที่ปรากฏในจารึกแม่บุญตะวันออก โสลกที่ 90 ว่า “ข้าพเจ้าคิดว่าถึงเกียรติยศของพระอรชุนที่มีความสมบูรณ์ด้วยความกล้าหาญแม้ว่าถูกขับขานอยู่ทั้งบนสวรรค์และในโลกนี้ก็ไม่ใช่ที่สบายหู จึงไม่ควรเอามาเปรียบกับพระยศของพระองค์ผู้ได้ยินได้ฟังแล้วสบายหู” (พระมหาปราโมทย์ แก้วนา, 2558)

## 1.2 ภาพสะท้อนจากตัวละครในรามายณะ

กวีเปรียบพระปรีชาสามารถในด้านการรบของพระองค์กับการตตวีรยารชุน ในรามายณะ ดังข้อความในจารึกแม่บุญตะวันออก โสลกที่ 89 ว่า “หมู่แห่งฤๅษีได้จัดอันดับการตตวีรยะผู้มีโทษนับพันให้อยู่บนยอดแห่งกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ทั้งหลายได้ เพราะฉะนั้นไม่จำเป็นต้องกล่าวอะไรอีกเลยถึงพระองค์ผู้สมบูรณ์ด้วยคุณทุกประการ” และโสลกที่ 101 ว่า “ในโลกนี้ถ้าพระเจ้าการตตวีรยะซึ่งมีความกล้าหาญเป็นที่รู้จักกันดีจะได้เห็นความกล้าหาญของพระองค์ซึ่งทรงพลังเพียงพระพาลาสองข้างเสียก่อน ข้าพเจ้าคิดว่าพระเจ้าการตตวีรยะนั้นคงจะต้องคิดถึงมือพันของตนเองว่าเป็นภาระของตนในสนามรบ” (พระมหาปราโมทย์ แก้วนา, 2558) ในรามายณะ การตตวีรยารชุนเป็นกษัตริย์นักรบผู้เกรียงไกร มีแขนหนึ่งพันแขน มีพลังกำลังอันมหาศาล แม้ราวันะ ผู้ได้ชื่อว่าเป็นอริผู้เก่งกาจของพระรามก็ยังต้องพ่ายแพ้อย่างราบคาบ ไม่อาจเอาชนะการตตวีรยารชุนได้ ในทั้งสองโสลกนี้ กวีจึงเปรียบเทียบเพื่อแสดงให้เห็นถึงพระปรีชาสามารถของพระเจ้าราเชนทรวรมันว่า ราวันะผู้เก่งกาจถูกปราบโดยการตตวีรยารชุนผู้เหนือกว่า แต่พระเจ้าราเชนทรวรมันที่ 2 นั้นเป็นผู้มีความกล้าสามารถกว่าการตตวีรยารชุนเสียอีก ทั้งนี้ กวีได้เปรียบพระเจ้าราเชนทรวรมันที่ 2 ว่าเป็นดังพระราม ในจารึกแปรรูป โสลกที่ 215 กล่าวว่า “ผู้เป็นอริของพระองค์ เป็นเหมือนราวันะผู้เกลียดชังศรีมหาทิตยะ (พระราม) ผู้ไม่อาจเพื่อได้นางสีดา ผู้ยินดีในนางมันโททรี ผู้เที่ยวไปในกลางคืน” (แปลโดยผู้เขียน)

ในโสลกนี้ กวีเปรียบข้าศึกของพระองค์ว่าเป็นราวันะ และเปรียบพระองค์ว่าเป็นศรีมหาทิตยะ (พระราม) ในรามายณะนั้น ราวันะได้แย่งชิงนางสีดาไปจากพระราม แต่ถึงกระนั้นก็ไม่อาจจะแตะต้องนางสีดาได้ และยังเกลียดชังพระรามอย่างมาก เมื่อราวันะไม่ยอมส่งตัวนางสีดาคืน และยังตั้งต้นที่จะทำการรบต่อไป สุดท้ายก็ต้องสิ้นชีพด้วยศรของพระราม เช่นเดียวกับจารึกแปรรูป โสลกที่ 207 ว่า “พระราชผู้เป็นข้าศึกของพระองค์ แม้เป็นผู้กล้าหาญ แต่ได้สดับอักษรตัวแรกแห่งพยางค์ต้นของพระนาม (ของพระเจ้าราเชนทรวรมันที่ 2) ก็ถึงความหวาดกลัวที่ไม่ได้เกิดจากพยางค์อื่นอีก เปรียบเสมือนมาริจ ได้ฟังอักษรตัวแรกแห่งพยางค์ต้นพระนามของพระรามฉะนั้น” (แปลโดยผู้เขียน)

ในรามายณะ อโยธยากัณฑ์ มาริศจมกไปทรมานเหล่าฤๅษีในป่า จนฤๅษีวิสามิตรต้องไปขอความช่วยเหลือจากพระรามและพระลักษมณ์ ทันทที่มาริจได้ยินเสียงเล็กแหลมของลูกธนูที่ถูกยิงมาโดยพระราม ก็พลันหนีไปยังอีกฟากฝั่งมหาสมุทร (Mani, 1984) ในกาลต่อมาเมื่อทศกัณฐ์ขอให้มาริจช่วยหาอุบายลักนางสีดา มาริจเมื่อได้ยินชื่อของพระรามก็เกรงกลัว จึงได้ตัด-ทานครกัณฐ์ไว้ เพราะรู้ความสามารถของพระรามเป็นอย่างดี (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2484) ดังนั้น กวีจึงเปรียบพระเจ้าราชนทรวรมันที่ 2 ว่าเป็นพระราม และกษัตริย์ผู้เป็นข้าศึกของพระองค์ว่าเป็นมาริจ เพราะอักษรตัวแรกแห่งพระนามพระเจ้าราชนทรวรมันที่ 2 และพระราม คือ ร เช่นเดียวกัน เมื่อกษัตริย์ผู้เป็นข้าศึกได้ยินอักษรตัวแรกแห่งพระนามของพระองค์จึงรู้สึกหวาดกลัว เช่นเดียวกับมาริจในรามายณะ นอกจากนี้ที่กวีจะเปรียบพระเจ้าราชนทรวรมันที่ 2 เป็นพระรามแล้ว กวียังเลือกเปรียบกับพระลักษมณ์อีกด้วย ดังข้อความในจารึกแม่บุญตะวันออก โสลกที่ 42 ว่า “พวกข้าศึกที่เปรียบได้กับราวณะครั้งได้ฟังเสียงเครื่องดนตรีในการเดินทัพของพระองค์ก็ได้หวาดหวั่นสั่นไหวเหมือนราวณะได้ยินเสียงลูกของนางสุมิตร (พระลักษมณ์) ผู้ชนะเมฆนาท (อินทรชิต) ได้แล้วมีเสียงคำรามก็ก้องในเวลาเดินทัพ” (พระมหาปราโมทย์ แก้วนา, 2558)

ในโคลกนี้ กวีได้เปรียบอย่างชัดเจนว่า กองทัพข้าศึกของพระเจ้าราชนทรวรมันที่ 2 เป็นฝ่ายอธรรม เปรียบดั่งกองทัพยักษ์ของราวณะ ที่รู้สึกหวาดหวั่นเพราะกลัวที่จะต้องพ่ายแพ้ กองทัพของพระเจ้าราชนทรวรมันที่ 2 ซึ่งเปรียบเป็นกองทัพของฝ่ายพระราม ในรามายณะ เมื่อคราวที่พระลักษมณ์ซึ่งเป็นบุตรของนางสุมิตราได้ใช้ลูกศรยิงตัดเศียรเมฆนาทหรืออินทรชิตผู้เป็นบุตรของพระราวณะได้แล้ว เหล่าวานรก็โห่ร้องกึกก้องด้วยความยินดีในสนามรบ แม้บรรดาสิ่งมีชีวิตบนท้องฟ้า เหล่าฤๅษี คนธรรพ์หรือเหล่านางเทพอัปสรก็ได้โห่ร้องด้วยความยินดีเช่นกัน ราวณะครั้นทราบว่าเป็นบุตรของตนถูกสังหารแล้วก็เกิดความโศกเศร้าอย่างยิ่ง เมื่อได้ยินเสียงเคลื่อนพลเดินทัพของฝ่ายตรงข้ามก็เกิดอาการหวาดหวั่นพรั่นพรึง ฉันทในข้อนี้ก็มีอุปไมยเช่นเดียวกันว่า กองทัพของศัตรู เมื่อได้ฟังเสียงเคลื่อนพลของกองทัพพระเจ้าราชนทรวรมันที่ 2 แล้วก็เกิดอาการหวาดหวั่นสั่นไหว และโคลกที่ 161 ของจารึกแปรรูปกล่าวว่า “เกียรติยศคือชัยชนะที่เล่าขานของพระองค์แพร่ไปสู่โลกสวรรค์และโลกมนุษย์แล้วเต็มทั่วสวรรค์ เปรียบเหมือนอินทรชิตกำจัดชื่อเสียงที่ไม่ดีของพระอินทร์ที่แพร่ไปแล้วฉะนั้น” (แปลโดยผู้เขียน) กวีเปรียบชัยชนะของพระองค์ว่าเป็นที่โจษจันเล่าขานในโลกมนุษย์และยังฟุ้งขึ้นลอยไปไกลถึงโลกสวรรค์ เปรียบดั่งเมฆนาท ที่ได้ติดตามราวณะขึ้นไปบนสวรรค์และต่อสู้พ่ายแพ้กับเหล่าเทวดา และเอาชนะพระอินทร์ได้ จนได้รับสมญานามว่า อินทรชิต

จากการนำตัวละครในมหาภารตะและรามายณะผู้เก่งกาจในด้านการรบมาเปรียบเทียบกับแล้วนั้น ทำให้เราเห็นว่า พระเจ้าราชนทรวรมันที่ 2 ควรแก่การยกย่องว่าเป็นกษัตริย์

นักรบอย่างแท้จริง เพราะราชาที่สามารถในการทำสงครามจะได้รับการยกย่องอย่างสูงสุด และจะได้รับขนานนามว่า “ทิดวิชัยน” หมายถึงพระราชามีชัยในทั้งสิบทิศ และ “จักรวรรดิน” หมายถึงพระราชามีวงล้อมแห่งรศีกของพระองค์แล่นราบปราบได้ทั้งชมพูทวีป (มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์, 2547) ซึ่งแนวความคิดนี้ถูกต้องตามหน้าที่ของวรรณกษัตริย์ที่จะต้องทำการรบ

## 2. ความเป็นกษัตริย์นักปกครอง

ภายหลังการย้ายราชธานีจากเกาะแกร์มาที่เมืองยโสธรปุระ ในชั้นแรก พระราชกรณียกิจที่พระเจ้าราเชนทรวรมันที่ 2 ทรงกระทำอาจเป็นการฟื้นฟู บูรณปฏิสังขรณ์บ้านเมืองเดิมให้มีความพร้อมสมบูรณ์เพื่อให้เหมาะแก่การเป็นเมืองหลวงอีกครั้งหนึ่ง ดังข้อความในจารึกบัตชุมว่า “เช่นเดียวกับเจ้าชายกุศะ (โอรสของพระรามและนางสีดา) ได้กระทำแกเมืองอโยธยา พระองค์ก็ได้ทรงบูรณะเมืองยโสธรปุระอันศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งได้ว่างเปล่าอยู่เป็นเวลานาน ได้ทรงทำให้เมืองนี้สวยงามและมีเสน่ห์ด้วยการสร้างพระราชวังพร้อมกับเทวาลัยทอง คล้ายกับราชวังของพระมหินทร (พระอินทร์) บนมนุษยโลก ” (สุภัทรดิศ ดิศกุล, 2560) ทั้งนี้พระองค์ทรงปรับปรุงการปกครองบ้านเมืองเป็นการใหญ่ คือยกเลิกอาณาจักรสมัยโบราณทั้งหมด เปลี่ยนแปลงให้เป็นวิชัย (แคว้น) เท่านั้น เพื่อให้ง่ายต่อการปกครอง (สุภัทรดิศ ดิศกุล, 2532) ดังนั้น กวีจึงได้ใช้ตัวละครจากมหากาพย์และรามายณะในการเปรียบ ดังนี้

### 2.1 ภาพสะท้อนจากตัวละครในมหากาพย์

กวีได้กล่าวถึงความเจริญรุ่งเรืองและความสงบร่มเย็นของบ้านเมืองภายใต้การปกครองของพระเจ้าราเชนทรวรมันที่ 2 ผ่านการเปรียบกับพี่น้องปาณฑพทั้ง 5 ดังข้อความที่ปรากฏในจารึกแปรรูป โสลกที่ 128 ว่า “พระองค์เป็นผู้ (เที่ยงธรรม) มีกำลัง กล้าหาญ มีรูปงาม และเฉลียวฉลาด ได้เป็นคู่รวมกันเป็นหนึ่ง แห่งบุตรปาณฑพทั้ง 5” (เชเอม แก้วคล้าย, 2543)

ในโคลกนี้ กวีได้ดึงเอาลักษณะเด่นของพี่น้องปาณฑพทั้ง 5 คือ ยุธิษฐิระ เป็นผู้เที่ยงธรรม ภีมะ เป็นผู้มีความกล้าหาญ อรุณ เป็นผู้กล้าหาญ นกุล เป็นผู้มีความงาม และสทเทพ เป็นผู้เฉลียวฉลาด เพื่อสรรเสริญพระเจ้าราเชนทรวรมันว่าเป็นผู้มีความสามารถในรบด้าน เปรียบเสมือนพี่น้องปาณฑพทั้ง 5 รวมเป็นพระองค์เอง

นอกจากนั้น กวีได้กล่าวถึงการขยายอาณาเขตของพระองค์ ดังข้อความที่ปรากฏในจารึกแม่บุญตะวันออก โสลกที่ 190 ว่า “เมืองของข้าศึกมีดินแดนบร้อยตันที่เสียดลิกันจนโชนแสง มินกยางเป็นต้นเข้าไปอาศัยแล้ว แม้กลายเป็นเมืองที่รกร้างว่างเปล่าก็ถูกกระทำให้เป็นวิราฎนคร โดยพระองค์” (พระมหาปราโมทย์ แก้วนา, 2558)

ในโคลกนี้อาจทำให้เราสันนิษฐานได้ว่า เมื่อพระองค์ได้ทรงทำการรบและได้รับชัยชนะ ได้ทำให้ดินแดนของข้าศึกตกอยู่ภายใต้อาณัติ แต่ถึงกระนั้น พระองค์ก็ไม่ได้กดขี่ข่มเหงประชาชนให้ต้องลำบากเดือดร้อน แต่กลับปกครองด้วยความอ่อนโยน เพราะกวีได้เปรียบกับวิราฎนคร ที่ปรากฏในมหากาธะ ซึ่งวิราฎนครเป็นเมืองหลวงของแคว้นมัตสยะ โดยมีท้าววิราฎผู้ตั้งอยู่ในธรรม มีพระหฤทัยโอบอ้อมอารี เป็นผู้ปกครองเมือง และได้ให้ความช่วยเหลือแก่พี่น้องปาดทพ เมื่อคราวถูกเนรเทศ ในโคลกนี้ ว่าโดยนัย กวีเปรียบพระองค์ว่าเป็นราวกับท้าววิราฎในมหากาธะนั้นเอง

## 2.2 ภาพสะท้อนจากตัวละครในรามายณะ

จารึกแม่บุญตะวันออก โคลกที่ 29 กวีได้กล่าวถึงอำนาจในการรวบรวมอาณาเขตของพระองค์ว่า “พระองค์ผู้มีอำนาจอันยิ่งใหญ่ที่แผ่ไปทั่วด้วยการไถ่ถอน เป็นผู้กล้าหาญในหมู่คนหนุ่ม ทรงไว้ซึ่งความงามแห่งพระยุพราชซึ่งไม่ได้เกิดจากฝ่ายมารดา (แต่) ถูกนำมาโดยพระชนกจุพระรามทรงไว้ซึ่งนางสีดาผู้เป็นนางสดีที่สัตย์ต่อสามีที่พระชนกนำมาให้แล้วละนั้น” (พระมหาปราโมทย์ แก้วนา, 2558)

เนื่องจากพระเจ้าราเชนทรธรรมันที่ 2 เป็นพระราชโอรสของพระเจ้ามเหศวรธรรมัน ผู้เป็นกษัตริย์แห่งเมืองภูปุระแห่งเจนละบก ในจารึกแปรูป โคลกที่ 16 จึงกล่าวถึงพระองค์ว่า “...ทรงเป็นผู้รู้เรื่องในสุรยวงศ์ของพระราชบิดา” ทั้งนี้ในจารึกแม่บุญตะวันออก โคลกที่ 8 ก็กล่าวถึงพระองค์ว่า “...เป็นเครื่องประดับแห่งท้องฟ้าคือวงศ์โสมมาและเกาณตินยะ” (พระมหาปราโมทย์ แก้วนา, 2558) โดยจันทรวงศ์แสดงถึงความเชื่อมโยงของวงศ์กษัตริย์แห่งเจนละและพุนัน แนวคิดนี้เชื่อมโยงกับวงศ์ที่ปรากฏในมหากาธะ ซึ่งระบุถึงวงศ์กษัตริย์ 2 วงศ์ คือ สุรยวงศ์ และจันทรวงศ์ (โสมวงศ์) (จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา และอุเทน วงศ์สถิตย์, 2557) ดังนั้น พระองค์จึงมีเชื้อสายกษัตริย์ในจันทรวงศ์ (โสมวงศ์) ทางฝ่ายพระราชมารดา และมีเชื้อสายพราหมณ์ - กษัตริย์ในสุรยวงศ์ ทางฝ่ายพระราชบิดา (พระมหาปราโมทย์ แก้วนา, 2558) จากข้อความในโคลกที่ 29 นี้ กวีจึงเปรียบพระองค์ว่าเป็นดังพระราม เพราะพระองค์มีเพียงแต่ดงามเฉพาะในจันทรวงศ์ทางฝ่ายพระราชมารดาเท่านั้น แต่ยังคงงามในสุรยวงศ์ทางฝ่ายพระราชบิดาด้วย ดังนั้นการได้นางสีดามาเป็นพระมเหสีจึงเป็นเหมือนการผูกสัมพันธ์ไมตรีกับท้าวชนกแห่งเมืองมิลินทร จึงอาจทำให้สันนิษฐานได้ว่า เมื่อพระองค์ขึ้นครองราชย์แล้วคงได้รวมอาณาจักรเจนละบกและเจนละน้ำเข้าเป็นอาณาจักรเดียวกันได้อย่างเป็นปึกแผ่น เพราะทรงได้รับราชสมบัติสืบต่อจากราชวงศ์โบราณทั้งสายพระราชบิดาและพระราชมารดา (อุไรศรี วรตะริน, 2545)

การเปรียบพระราชกรณียกิจในการปกครอง รวบรวมอาณาจักรของพระเจ้าราชนทรวรมันที่ 2 กับการปกครองเมืองหัตตินาปุระของพี่น้องปาณฑพทั้ง 5 หรือการปกครองเมืองวิราฎของท้าววิราฎ ในมหาภารตะ และการปกครองเมืองอโยธยาของพระราม ในรามายณะ อาจแสดงให้เห็นว่า การปกครองบ้านเมืองในรัชสมัยของพระองค์คงจะเป็นไปด้วยความร่มเย็น ประชาชนมีความสุข ปราศจากความกลัวจากศัตรูภายนอก (Sharan, 1981)

### 3. ความเป็นกษัตริย์ผู้ทรงธรรม

ประเทศจะสงบสุข เจริญรุ่งเรือง ประชาชนจะเลื่อมใสเป็นอยู่ได้อย่างมีความสุขย่อมเนื่องด้วยพระมหากษัตริย์เป็นสำคัญ พระมหากษัตริย์จึงจะต้องประกอบด้วยธรรมะ แม้พระเจ้าราชนทรวรมันที่ 2 จะยึดมั่นในศาสนาพราหมณ์ไศวนิกาย แต่พระองค์ก็ทรงศึกษาคำสอนของศาสนาพุทธมหายานด้วย เพราะในราชสำนักก็มีท่านกวินทราธิมณะ สถาปนิกผู้นับถือพุทธศาสนามหายานซึ่งมีผลงานที่โดดเด่น แสดงให้เห็นถึงความมีน้ำพระราหฤทัยที่กว้างขวางในศาสนาอื่นด้วยในเรื่องนี้ กวีได้ใช้ตัวละครจากมหาภารตะเท่านั้นในการเปรียบ ดังนี้

จารึกแปรรูป โสลกที่ 128 ได้กล่าวถึงความเป็นธรรมราชาของพระองค์ว่า “พระองค์เป็นผู้ (เที่ยงธรรม)... ” (ชะเอม แก้วคล้าย, 2543) และจารึกแปรรูป โสลกที่ 180 กล่าวว่า “...นำไปสู่ข้าศึก ที่ปราบได้โดยยาก (ทุรโยธนะ) พระองค์ผู้เป็นธรรมราช (ยุธิษฐิระ) ได้ทรงป้องกันพระศรีแห่งชัยชนะได้โดยไม่ยาก ” (ชะเอม แก้วคล้าย, 2543)

จารึกแปรรูป โสลกที่ 198 กล่าวถึงการบูชาของพระเจ้าราชนทรวรมันที่ 2 ว่า “พระองค์ เมื่อได้ทำการบูชาในสงครามอันจะสำเร็จ ด้วยทรัพย์สินที่นำมาจากเมืองของข้าศึก ได้เริ่มทำการบูชาเหมือนยุธิษฐิระผู้เป็นปราชญ์ทำการบูชาแบบพระเวท ฉะนั้น ” (แปลโดยผู้เขียน)

จากทั้งสามโสลกนี้ กวีได้เปรียบพระเจ้าราชนทรวรมันที่ 2 ว่าเป็นดังยุธิษฐิระ ในมหาภารตะ เนื่องจากว่า ยุธิษฐิระ โอรสองค์โตในบรรดาพี่น้องปาณฑพ เป็นโอรสที่ธรรมราชา (พระยม) ประทานมาให้แก่นางกุนตี ยุธิษฐิระเป็นผู้ที่มีอุปนิสัยตั้งมั่นอยู่ในธรรม มีอารมณ์ที่สุขุมเยือกเย็น และพิจารณาเหตุการณ์ต่าง ๆ โดยชอบธรรม เมื่อสงครามที่กรุงเกษตรสิ้นสุดและปาณฑพเป็นฝ่ายชนะจึงได้ขึ้นครองราชย์เป็นพระเจ้าจักรพรรดิครองเมืองหัตตินาปุระ ปกครองไพร่ฟ้าประชาชนด้วยความยุติธรรม จึงได้สมญานามว่า “ธรรมราช” ดังนั้น กวีจึงใช้คุณลักษณะที่เด่นชัดของยุธิษฐิระเพื่อสรรเสริญพระเจ้าราชนทรวรมันที่ 2 ดังเหตุการณ์ที่พระองค์ครั้งได้ย้ายราชธานีกลับมาที่เมืองโยธธปุระแล้วบูรณะฟื้นฟูบ้านเมืองให้กลับมาสงบ พัฒนาทำนุบำรุงประชาชนให้มีความสุข ทั้งหมดนี้

พระปรีชาสามารถในการปกครองและการรบ จึงสมควรที่สรรเสริญพระองค์ว่าเป็น “ธรรมราชา” เช่นเดียวกับยุธิษฐิระ

ดังที่มหาภารตะกล่าวว่า “พระราชามีหน้าที่ปกป้องคุ้มครองผู้อ่อนแอ” และกล่าวว่า “สิ่งมีชีวิตทั้งหลายในโลกจะมีความสุขยิ่งถ้าพระราชปกป้องคุ้มครองพวกเขาเหมือนเป็นลูก ถ้าพระราชไม่ปกป้องคุ้มครองปวงราษฎร ทุกสิ่งทุกอย่างจะหายนะ ทรัพย์สมบัติจะไม่ปลอดภัย จะมีแต่ความชั่วร้าย ทุกสิ่งทุกอย่างจะถูกทำลายก่อนเวลาอันสมควร พระเวทและศีลธรรมต่าง ๆ จะสูญสิ้นไป จะไม่มีการประกอบบุญพิธี และในที่สุดสังคมก็จะสลายหายไป” (มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์, 2560) ดังนั้น การเน้นย้ำว่า พระเจ้าราเชนทรวรมันที่ 2 เป็นธรรมราชาเช่นกับยุธิษฐิระ อาจเป็นการยืนยันถึงความชอบธรรมในการขึ้นครองราชย์ของพระองค์

### บทสรุปและอภิปรายผล

จากการศึกษาลักษณะความเป็นกษัตริย์ในอุดมคติตามแนวคิดในมหาภารตะและรามายณะที่ปรากฏในจารึกแม่บุญตะวันออกและจารึกแปรรูปของพระเจ้าราเชนทรวรมันที่ 2 ทำให้ได้ทราบว่า กวีผู้แต่งได้เลือกใช้คุณลักษณะเด่นของตัวละครเพื่อสรรเสริญพระเจ้าราเชนทรวรมันที่ 2 โดยสะท้อนความเป็นกษัตริย์ในอุดมคติ 3 ลักษณะ คือ (1) ความเป็นกษัตริย์นักรบ เพราะพระองค์ขึ้นครองราชย์และย้ายราชธานีจากเกาะแก่งกลับมาที่โยชธรปุระ จึงต้องปราบปรามกบฏภายในประเทศ และต้องทำสงคราม ทั้งพระองค์ยังเป็นผู้เชี่ยวชาญในการใช้อาวุธอย่างหลากหลาย โดยเปรียบกับยุธิษฐิระ ภิมะ และอรชุน ในมหาภารตะ และการตดวีรยารชุน พระราม พระลักษมณ์ และอินทรชิต ในรามายณะ (2) ความเป็นกษัตริย์นักรบปกครอง เพราะพระองค์ทรงปกครองบริหารประเทศที่ถูกทิ้งจากการเป็นเมืองหลวงกว่า 20 ปี ให้กลับมาสงบสุขและเจริญรุ่งเรืองอีกครั้ง และยังสามารถขยายอาณาจักรให้กว้างขวางออกไปได้ โดยเปรียบกับพี่น้องปาณฑพทั้ง 5 ท้าววิราฎ ในมหาภารตะ และพระราม ในรามายณะ (3) ความเป็นกษัตริย์ผู้ทรงธรรม เพราะพระองค์ประพฤติปฏิบัติพระราชกรณียกิจได้ถูกต้องสมควรแก่หน้าที่ของความเป็นกษัตริย์ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการทำสงครามปราบปรามข้าศึก ปกป้องคุ้มครองประชาชน และด้านการศาสนา จึงนับได้ว่าพระองค์ทรงเป็น “ธรรมราชา” โดยเปรียบกับยุธิษฐิระ ในมหาภารตะ ทั้งนี้ สิ่งที่ทำให้มีการบันทึกคุณลักษณะของกษัตริย์ด้วยแนวคิดเช่นนี้อาจเกิดจากบริบทด้านการเมืองที่พระเจ้าราเชนทรวรมันที่ 2 เพิ่งย้ายราชธานีจากเกาะแก่งกลับมาที่เมืองโยชธรปุระ และบริบทด้านสงครามที่ต้องรบกับอาณาจักรจัมปา กวีจึงต้องสร้างภาพลักษณ์กษัตริย์ในอุดมคติ เพื่อสนับสนุนรากฐานของสถาบันกษัตริย์ในอาณาจักรให้มีสถานะที่สูงส่ง ซึ่งการเปรียบคุณลักษณะของกษัตริย์ด้วยตัวละครสำคัญจากวรรณคดีอินเดีย

โบราณนี้สอดคล้องกับบทความเรื่อง “ชื่อบุคคลสำคัญจากมหากาพย์ในเรื่องยวนพ่าย” ของวิสุทธ์ บุญยกุล (2554) บทความเรื่อง “เพียงปาดทพาทิก ทรงเดช” ของกุสุมา รัชชมน (2559) และ บทความเรื่อง “การสร้างภาพลักษณ์สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถในยวนพ่ายโคลงต้นด้วยการใช้ ข้อมูลวรรณคดี” ของปัทมา ทิมประเสริฐกุลและชลดา เรืองรัชชลิขิต (2554) ที่สรุปได้ว่า สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ กษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยา ทรงเชี่ยวชาญในอาวุธหลายประเภทไม่ว่าจะเป็นธนู เช่นเดียวกับบอรขุน หรือกระบองเช่นเดียวกับภิมะ ทรงชำนาญในกลศึกเช่นเดียวกับฤๅษณะ ทรงมีพระราชหฤทัยใคร่บริจาคเช่นเดียวกับกัณณะ ทรงรักษาปณิธานที่ได้ทรงตั้งไว้จนบรรลุความสำเร็จ เช่นเดียวกับภิมะ และทรงมีความสามารถในการปราบข้าศึกเช่นเดียวกับพระราม โดยทั้งหมดนี้ สอดคล้องกับพระราชประวัติของพระสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถที่ทรงทำการรบชนะอาณาจักร ล้านนาในขณะนั้น (ปัทมา ทิมประเสริฐกุลและชลดา เรืองรัชชลิขิต, 2554)

ดังนั้น ผู้เขียนจึงมีข้อเสนอแนะว่าควรจะมีการศึกษาความเปรียบว่าด้วยตัวละครจาก วรรณคดีโบราณหรือเทพนิยาย ในวรรณคดีของพระเกียรติของพระมหากษัตริย์ไทยในสมัยต่าง ๆ เพราะอาจทำให้ทราบและเข้าใจถึงแนวคิดของคนในสังคมที่มีต่อพระมหากษัตริย์ได้อีกทางหนึ่ง

## กิตติกรรมประกาศ

ขออนุโมทนาขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สมบัติ มั่งมีสุขศิริ ที่ได้กรุณาตั้งชื่อ บทความอันเหมาะสม และอาจารย์ ดร.อุเทน วงศ์สถิตย์ที่ได้ให้คำแนะนำเพิ่มเติมอันมีประโยชน์ อย่างยิ่ง

## เอกสารอ้างอิง

- กุสุมา รัชชมน. (2559). “เพียงปาดทพาทิก ทรงเดช”. ใน *กุสุมาวรรณนา 6: วิวิธวารประพันธ์*. กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา. (2561). “รามายณะในประเทศไทย”. *เอกสารประกอบโครงการบริการวิชาการ 2561 เรื่องอิทธิพลวรรณคดีสันสกฤตในวรรณคดีไทย*. กรุงเทพฯ: ศูนย์ สันสกฤตศึกษาและภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา และอุเทน วงศ์สถิตย์. (2557). *จารึกหันไชย: การศึกษาด้วยทฤษฎีอสังการ*. (รายงานการวิจัย). ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ชะเอม แก้วคล้าย. (2543). *จารึกปราสาทแปรรูป*. กรุงเทพฯ: หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร.

- นิพัทธ์ แยมเดช. (2558). การศึกษาอลังการในจารึกปราสาทตาพรหมของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7. (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาจารึกศึกษา). บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- \_\_\_\_\_. (2559ก). จารึกปราสาทตาพรหม: ความสัมพันธ์ระหว่างชนบจารึกสดุดีกษัตริย์กับการสรรเสริญพระเจ้าชัยวรมันที่ 7. *วารสารไทยคดีศึกษา*, 13(1).
- \_\_\_\_\_. (2559ข). อิทธิพลความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ที่ส่งผลต่อการสร้างสรรค์วรรณคดีไทย. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชพฤกษ์*, 1(3).
- ปัทมา ทีฆะประเสริฐกุลและชลดา เรืองรักษ์ลิขิต. (2554). การสร้างภาพลักษณ์สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถในนวนิยายโคลงต้นด้วยการใช้ข้อมูลวรรณคดี. *วารสารราชบัณฑิตยสถาน*, 36(2).
- พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2484). *บ่อเกิดแห่งรามเกียรติ์*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พระจันทร์. (พิมพ์แจกในงานพระราชเพลิงศพคุณหญิงราชอักษร (เจือ อัครรักษ์) ต.จ. ณ เมรุวัดประยูรวงศาวาส วันที่ 16 มกราคม 2484).
- พระมหาปราโมทย์ แก้วนา. (2558). *การศึกษาวิเคราะห์จารึกแม่บุญตะวันออก*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาคุุณบัณฑิต สาขาวิชาภาษาสันสกฤต). บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์. (2547). “มหาจักรพรรดิราช”. *มณีปิ่นนิพนธ์ รวมบทความด้านภาษาวรรณคดี และวัฒนธรรมไทย*. กรุงเทพฯ: บริษัทแอคทีฟ พรีนซ์ จำกัด.
- \_\_\_\_\_. (2560). “วรรณคดีสันสกฤต: ต้นทางวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติไทย”. *สโมสรสงวนศิริธรรมาภรณ์ วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ สมัยสุโขทัยและอยุธยาตอนต้น*. กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.
- มัทนียา มาลาทอง. (2557). ฉันทอักษราพานร: ความสัมพันธ์กับพระมหากษัตริย์. *วารสารดำรงวิชาการ*, 13(2).
- วิสุทธ์ บุญกุล. (2554). “ชื่อบุคคลสำคัญจากมหากาพย์ในเรื่องยวนพ่าย”. *วิสุทธอักษร*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- สุภัทรดิศ ดิศกุล. (2560). *ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ ถึง พ.ศ. 2000*. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: สมาคมประวัติศาสตร์ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี.
- \_\_\_\_\_. (2532). 600 ปี แห่งพระประวัติเมืองพระนครของขอม. *ศิลปวัฒนธรรม*, 10(6).

- อภินันท์ สงเคราะห์. (2544). *สถาบันกษัตริย์เขมรโบราณจนถึงคริสต์ศตวรรษที่ 13*. (สารนิพนธ์  
ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้). บัณฑิตวิทยาลัย:  
มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- อุไรศรี วรตะริน. (2545). *ประชุมอรรถาธิบายเขมร รวมบทความวิชาการของศาสตราจารย์เกียรติคุณ  
ดร.อุไรศรี วรตะริน*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง. (พิมพ์เนื่องในงาน  
พระราชทานเพลิงศพศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.อุไรศรี วรตะริน 8 ตุลาคม 2545)
- Basham, A. L. (2559). แปลโดย กาญจน์ ละอองศรี. *อินเดียมหัศจรรย์*. สมุทรปราการ:  
มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย.
- Kaunteya, B. (2019). *Sanskrit Inscription of Ancient Cambodia*. Retrieved from  
<http://www.iskconcambodia.com/2013/01/18/sanskrit-inscription-of-ancient-cambodia/>.
- Mani, Vettam. (1984). *Puranic Encyclopaedia: a comprehensive dictionary with  
special reference to the Epic and Puranic literature*. Delhi: Motilal  
Barnasidass.
- Sharan, M. K. (1981). *Select Cambodian Inscriptions (The Mebon And Pre Rup  
Inscriptions of Rajendravarman II)*. New Delhi: S.N. Publications.